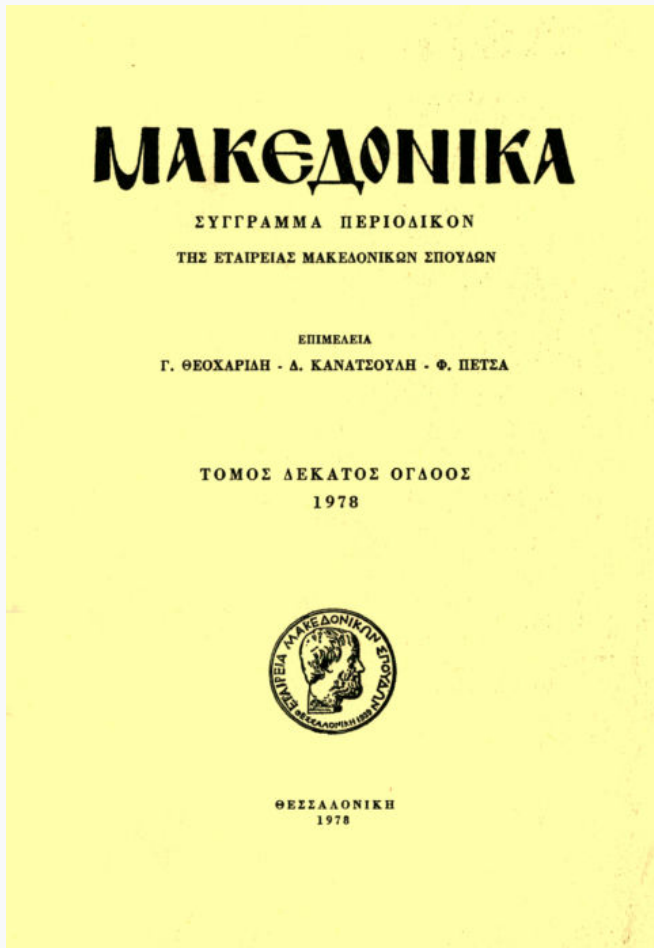

Μακεδονικά

Τόμ. 18, Αρ. 1 (1978)

Κώδιξ Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης, ιζ'-ιθ' αι. υπό Νικολάου Ι. Πανταζοπούλου-συνεργασία Δεσποίνης Τσούρκα-Παπαστάθη

Νικ. Κ. Τσιτσιμέλης

doi: [10.12681/makedonika.510](https://doi.org/10.12681/makedonika.510)

Copyright © 2014, Νικ. Κ. Τσιτσιμέλης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τσιτσιμέλης Ν. Κ. (1978). Κώδιξ Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης, ιζ'-ιθ' αι. υπό Νικολάου Ι. Πανταζοπούλου-συνεργασία Δεσποίνης Τσούρκα-Παπαστάθη. *Μακεδονικά*, 18(1), 332-334. <https://doi.org/10.12681/makedonika.510>

Nina V. Sinicina, Maksim Grek v Rossii (=Μάξιμος ό Γραικός στη Ρωσία), Μόσχα, Nauka, 1977, σελ. 332.

Τό έργο Μαξίμου του Γραικού, ή έποχή του και ή φιλολογική κληρονομία του παρ' όλες τίς μονογραφίες τόσο στη Ρωσία όπου έζησε και έδρασε, όσο στην Έλλάδα όπου γεννήθηκε και την Ίταλία όπου μορφώθηκε, παραμένει άνεξάντλητο.

Η μελέτη της N. V. Sinicina είναι κυρίως παλαιογραφικού χαρακτήρος. Πριν από λίγα χρόνια με τό θαυμάσιο άρθρο της: Rukopisnaja tradicija sobranij socinenij Maksima Greka. K postanovke vorpsoa (= 'Η χειρόγραφη παράδοση στις συλλογές των έργων Μαξίμου του Γραικού. Συμβολή στην τοποθέτηση του προβλήματος), Trudy Otdela Drevnerusskoj Literatury 26 (1971) 259-263, μάς έδωσε τίς βασικές κατευθύνσεις της σημερινής της εργασίας. Στο πρώτο κεφάλαιο (σσ. 11-60), της μελέτης αυτής, ή συγγρ. άσχολείται με τά παλαιογραφικά προβλήματα του έργου Μαξίμου του Γραικού, στο δεύτερο (σσ. 61-145) και στο τρίτο (σσ. 146-220) με τά βιογραφικά της παραμονής του στη Ρωσία (1518-1555/6). 'Η άξία όμως της μελέτης της N. V. Sinicina έγκειται κυρίως στο Παράρτημα όπου (σσ. 221-279) παρουσιάζονται και αναλύονται για πρώτη φορά τά περιεχόμενα 10 άρθρων μονάδων με έργα Μαξίμου του Γραικού.

Τό νέο έργο της N. V. Sinicina συμπληρώνει άναμφισβήτητα τίς άτέλειες του έργου του Α. I. Ivanov [Literaturnoe nasledie Maksima Greka. Harakteristika, atribucii, bibliografija (= 'Η φιλολογική κληρονομία Μαξίμου του Γραικού. Περιγραφή, κατηγορίες, βιβλιογραφία), Λένινγκραντ, Institut Russkoj Literatury, 1969, σσ. 248+2 εικ. έκτός κειμένου. Πρβλ. και βιβλιοκρισία Κ. Κ. Παπουλίδη, Μακεδονικά 12 (1972) 536-538] και μάς δίνει, για πρώτη φορά, μιá συστηματική παλαιογραφική μελέτη στη φιλολογική κληρονομία του σοφού άγιορείτη μοναχού του 16 αί.

Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Κ. ΠΑΠΟΥΛΙΔΗΣ

Κώδιξ Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης, ιζ'-ιθ' αί., υπό Νικολάου I. Πανταζοπούλου-συνεργασία Δεσποίνης Τσουρκα-Παπαστάθη, τεύχος α', Θεσσαλονίκη 1974, 8ο, σελ. κθ'+208.

Ό άκάματος έρευνητής της Ιστορίας του Δικαίου καθηγητής Νικόλαος I. Πανταζόπουλος εγκαινιάζει με την έκδοση όλόκληρου του κώδικα αυτού, που μάς είναι γνωστός και ως κώδικας Ζωσιμά, τη νέα σειρά έκδοσης πηγών του Δικαίου μας, τά «Δικαιικά Μεταβυζαντινά Μνημεία». Στη σειρά αυτή, όπως μαθαίνουμε άπ' τόν πρόλογο, θά έκδοθούν κώδικες με δικαιοπρακτικά έγγραφα άπ' τίς περιοχές του βόρειου και άπόδημου Έλληνισμού των χρόνων της τουρκοκρατίας.

Στόν πρόλογο (σσ. θ'-ιε') ό καθηγητής Πανταζόπουλος έπισημαίνει την άνάγκη να έκδοθούν όλόκληροι και όχι μεμονωμένοι τέτοιοι κώδικες, για να μπορέσει ό έρευνητής να άποκομίσει μιá όσο τό δυνατό πληρέστερη εικόνα των πολιτιστικών συνθηκών που έπικρατούν στο συγκεκριμένο τόπο και χρόνο. Τονίζει επίσης τη μεγάλη έθνική σημασία τους, γιατί μέσα σ' αυτούς φαίνεται ό δραματικός άγώνας του έλληνικού λαϊκού δικαίου, που είναι εκδήλωση του αντίπροσωπευτικού συστήματος της κοινοτικής και συντεχνιακής οργάνωσης του ύποδοϋλου Έλληνισμού, ενάντια στα ξένα δίκαια που του έπιβλήθηκαν, τό λεγόμενο έπίσημο βυζαντινάκ, που συνεχίζει την παράδοση του Imperium Romanum, και τό όθωμανικό.

Στήν Εισαγωγή (σσ. ιζ'-κθ') ή κυρία Δ. Τσούρκα-Παπαστάθη περιγράφει λεπτομερέστερα τόν κώδικα, πραγματεύεται μεθοδικά και διεξοδικά τά σχετικά προβλήματα και εκθέτει τή μέθοδο τής έκδοσης. Σημειώνουμε περιληπτικά τά σπουδαιότερα: 'Ο κώδικας, όπως έχει σωθεί, έχει δύο ἀριθμήσεις, μιá κατά φύλλα (148-201) και μιá κατά σελίδες 165-302). 'Η ἀρίθμηση κατά φφ. είναι προγενέστερη και αυτό σημαίνει πώς ο κώδικας χρησιμοποιήθηκε και πριν τόν Ζωσιμά για διάφορες έγγραφες και ότι ή ἀρίθμηση κατά σσ. έγινε αφού αφαιρέθηκαν 130 σσ. τών αρχικών εγγραφών, είτε γιατί θεωρήθηκαν άχρηστες, είτε για νά φυλαχθούν με άλλα παρόμοια έγγραφα. 'Ο κώδικας άρχίζει με σύντομο τετράστιχο προοίμιο κι ακολουθούν 115 έγγραφες, πού χαρακτηρίζονται ως ιδιότυπα αντίγραφα τών πρωτοτύπων πού δόθηκαν στους ενδιαφερομένους και υπογράφονται άπ' τόν οικείο μητροπολίτη. 'Η καταχώρισή τους στόν κώδικα είναι προαιρετική και γίνεται για τήν πληρέστερη κατοχύρωση τών δικαιωμάτων τών ενδιαφερομένων. 'Ως ύποθετική έρμηνεία για τήν ύπαρξη χρονικών κενών στις καταχωρήσεις του κώδικα (1706-1713, 1726-1733, 1744-1797[;], 1799[;] - 1804[;], 1804-1839 και 1841-1845) δίνεται ένδεχόμενη διατήρηση στή Σιάτιστα και άλλων κωδίκων για τήν καταγραφή δικαιπραξιών. Τis πιο πολλές πράξεις υπογράφει ο έκαστοτε μητροπολίτης τής περιοχής και άπ' αυτές τες περισσότερες ο Ζωσιμάς. Πρόβλημα δημιουργεί ο τίτλος του Ζωσιμά στήν πράξη 49, γραμμένος άπ' τόν γραφέα: άνάμεσα στις έπαρχίες τής δικαιοδοσίας του ως 'Αρχιεπισκόπου 'Αχρίδος αναφέρεται και ή «Παντοδακία» (γρ. Ποντοδακίας, δηλ. Μικράς Σκυθίας). 'Η κυρία Παπαστάθη πιστεύει πώς ελάθος τών γραφέα, που έγραψε Ποντοδακία, συμφύροντας τις έπαρχίες Πόντου Δυτικού και Δακίας Μεδιτερρανών. Στις περισσότερες έγγραφες υπάρχουν επίσης υπογραφές τών «μαρτύρων». 'Η κυρία Παπαστάθη καθορίζει με σαφήνεια τήν άκριβή ιδιότητα του «μαρτύρα» από καθαρά νομική άποψη. Οι λαϊκοί ύπογραφουν δηλώνοντας τόν τίτλο τους: πρῶτωρ, πρωτοκαθούμενος, πρατέκδικος κ.λ., ενώ οι κληρικοί παραθέτοντας τó εκκλησιαστικό τους όφφικιο: οίκονόμος, σακελλάριος, πρωτοπαππάς. 'Επισημαίνονται 23 συνολικά γραφείς, κυρίως με γραφολογικά κριτήρια, και έντοπίζονται 10 συγκεκριμένα όνόματα γραφέων. Τόπος καταχώρισης τών εγγραφών είναι ή Σιάτιστα. 'Η χρονολογία τών πράξεων είναι εκείνη τής σύνταξής τους κι όχι τής καταχώρισής τους στόν κώδικα.

'Ακολουθεί (σσ. 1-151) τó κείμενο του κώδικα. 'Η σημασία αυτού του κειμένου είναι γενικότερη και δέν ενδιαφέρει μόνο τόν ιστορικό του Δικαίου. 'Ορθά στόν πρόλογο ο καθηγητής Πανταζόπουλος τó χαρακτηρίζει έθνικό μνημείο. Καί δέ νομίζουμε πώς υπερβάλλουμε, άν πούμε πώς μάς βοηθάει για μιá σφαιρική θεώρηση τής Σιατίστας τήν εποχή εκείνη. 'Ο ιστορικός θά βρει στοιχεία όχι μόνο για τήν τοπική ιστορία, αλλά και για τήν έμπορική δραστηριότητα τών Σιατιστινών στα μεγάλα κέντρα τής εποχής, όπως ή Βενετία, τó Dubrovnik κ.ά. 'Ο γλωσσολόγος θά άποκομίσει ύλικό πολύτιμο για τήν έπιστήμη του: όχι μόνο άπ' τόν πλούτο τών λέξεων, τών ονομάτων κ.λ., αλλά κι από πολλές λέξεις πού είναι γραμμένες στή φωνητική τους μορφή. 'Ο λαογράφος θά βρει κι αυτός πληροφορίες σημαντικές για τή μελέτη του λαϊκού πολιτισμού. 'Αλλά και για τόν έρευνητή τής ιστορίας του κοινωνικού και οικονομικού βίου ο κώδικας είναι άξιοσπούδατος.

'Η έκδοση του κώδικα είναι διπλωματική: πιστή τήρηση τής όρθογραφίας και στίξης του κειμένου, άνάλυση τών βραχυγραφιών, άκόμα και τών πιο συνηθισμένων. 'Ετσι, έπιτυγχάνεται «ó αναγνώστης νά άποκομίση ζωνράν και άνάγλυφον, κατά τó δυνατόν, εικόνα του Κώδικος, ο δέ ειδικός έπιστήμων νά συναγάγη, άνευ παρεμβολών, τά ένδιαφέροντα τόν κλάδον του συμπεράσματα», όπως έξηγεί στήν Εισαγωγή (σ. κη') ή κυρία Παπαστάθη.

Τó κείμενο ακολουθούν τά πανομοιότυπα (σσ. 155-167), μεθοδικά επιλεγμένα, ο Πί-

νακας γραφών (σ. 168), τὰ Εὐρετήρια: τόπων-τοπωνυμίων (σσ. 171-173), ὀνομάτων κληρικῶν (σσ. 175-176), οἰκογενειακῶν ὀνομάτων (σσ. 176-179) καὶ πραγμάτων (σσ. 181-197), τὸ Γλωσσάριο (σσ. 196-206), ὁ Πίνακας πανομοιότητων (σσ. 207-208) καὶ τὰ παροράματα (σ. 208).

Οἱ παρατηρήσεις πού ἔχουμε νὰ κάνουμε δὲν εἶναι σημαντικές καὶ δὲ μειώνουν καθόλου τὴ σημασία τῆς προσφορᾶς τοῦ ἐκδότη. Πρέπει ἴσως νὰ ἐπιμεινουμε ἰδιαίτερα σὲ ὀρισμένες παρεμβολές τοῦ ἐκδότη σὲ μερικές γραφές τοῦ κώδικα: Νομίζουμε πὼς δὲ χρειάζονται, γιατί καὶ χωρὶς αὐτὲς τὸ νόημα τοῦ κειμένου εἶναι εὐληπτο καὶ ἐξἄλλου εἶναι φανερό πὼς οἱ γραφεῖς τοῦ κειμένου δὲν ἔχουν πάντοτε σαφεῖς καὶ συγκροτημένες γραμματικές γνώσεις.

Στὴν πράξη 44, στ. 58 διαβάζουμε: *ὄγκ(α)ρίαν*. Δὲ χρειάζεται ἡ προσθήκη τοῦ *α'* ὁ τύπος *ὄγκρια* οὔτε ἄγνωστος οὔτε σπάνιος εἶναι σὲ βυζαντινὰ καὶ μεταγενέστερα κείμενα (βλ. G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, II, Berlin 1958, 233-224). Σὲ ὀρισμένες ἐγγραφές παρατηρεῖται σύγχυση γενῶν καὶ πτώσεων στὴ χρήση τῆς μετοχῆς: *ἐλθὼν οἱ κληρονόμοι* (16. 1-2), *παρασταθεὶς ἡ γυνή* (53. 3, 57. 3), *οἱ παρὼν παῖδες* (53. 4), *παρὼν ὄντες καὶ διὸ μάρτυρες* (53. 6), *μὲ τὸν θανὼν μαυροῦδῆ* (64. 6-7). Ὁ ἐκδότης, πάντοτε μὲ τὰ ἀντίστοιχα σημεῖα, ἀποκαθιστᾷ τὸν ὀρθὸ τύπο. Ἄσκοπα, γιατί πέρα ἀπὸ τὸ ἐνδεχόμενο γιὰ ὀρισμένες ἀπ' αὐτὲς τίς περιπτώσεις νὰ εἶχε ὁ γραφεὺς ὑπόψη τοῦ συγκεκριμένου πρότυπο προοιμίου στὴ σύνταξη τῶν ἐγγράφων, εἶναι φανερό πὼς ἡ κλίση καὶ ἡ κατὰ γένη διάκριση τῶν μετοχῶν τοῦ εἶναι ξένη καὶ ἔτσι ἡ μετοχὴ λειτουργεῖ σάν ἐπίρρημα, ὅπως λειτουργεῖ καὶ σὲ ἄλλες πράξεις (39. 4, 49. 3-5, 50. 4), ὅπου ὁ ἐκδότης, πολὺ σωστά, δὲν ἐπεμβαίνει. Ἄλλωστε, αὐτὴ ἡ σύγχυση στὴ χρήση τῆς μετοχῆς δὲν εἶναι ἄγνωστη σὲ λαϊκὰ κείμενα. Περιττὸς εἶναι ἐπίσης οἱ προσθήκες ἐπωνυμῶν: *τοῦ ποτὲ γούση ντάκα* (31. 5), *τοῦ μακαρίτου ἰωάννου κότζη* (25. 10), ἀντωνυμιῶν (11. 2, 62. 6), ἄρθρων (34. 3) καὶ λέξεων πού συχνὰ ἐπαναλαμβάνονται στὸ ἴδιο κείμενο (25. 10), ὅταν ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα δὲν προκύπτει ἐνδεχόμενη παρανόηση ἢ σύγχυση. Δὲ χρειάζεται ἐπίσης ἡ προσθήκη τοῦ ρ. *ἐμαρτόρησαν* στὴν πράξη 6, στ. 9: φαίνεται καθαρά ἀπ' τὴν ἀσύνδετη καὶ ἐλλειπτικὴ δομὴ τοῦ κειμένου. Ἄσκοπες εἶναι ἐπίσης οἱ συμπληρώσεις: *βα(γ)ενοκάροντο* (47. 7), *σερμα(γ)ῆν* (62. 5,9,14,20): γνωστὴ εἶναι ἡ ἀποβολὴ τοῦ γ ἀνάμεσα σὲ δύο φωνήεντα, ὅπως ἐπίσης καὶ οἱ προσθήκες τελικῶν: *ν* (13. 4, 38. 21) καὶ *ς* (23. 38-39) ἢ διορθώσεις ὅπως *προ(ο)ικιά της* (17. 19). Τέλος, δὲ χρειάζεται ἡ προσθήκη τοῦ τελικοῦ *ς* στὴν πράξη 96, στ. 23: *ἰακομῆς παναγιώτι(ς)πάικο*, γιατί τὸ *παναγιώτι* εἶναι πατρώνυμο (βλ. τὸ στ. 1 τῆς ἴδιας πράξης).

Ὁ καθηγητὴς Νικόλαος Παναζόπουλος καὶ ἡ ἄξια συνεργάτριά του κυρία Δέσποινα Τσοῦρκα-Παπαστάθη ἐργάστηκαν μὲ εὐσυνειδησία, μέθοδο ἀσθηρὴ καὶ κόπο πολὺ γιὰ νὰ μᾶς παρουσιάσουν τὴν ὑποδειγματικὴ αὐτὴ ἐκδοσὴ τοῦ κώδικα. Περιμένουμε τὴ δημοσίευσή καὶ τοῦ δευτέρου τεύχους μὲ τὴν ἀνάλυσή καὶ ἀξιολόγησή τοῦ περιεχομένου τοῦ κώδικα. Εὐχόμεστε σύντομα καὶ ἡ ἐκδοσὴ τῶν ἄλλων κωδίκων αὐτῆς τῆς σειρᾶς νὰ προχωρήσει. Θὰ εἶναι μὴ προσφορὰ ἀνεκτίμητη στὴν ἔρευνα καὶ καταξίωση τῆς ἐθνικῆς μας πολιτιστικῆς παράδοσης.